

O NARAȚIUNE PERSONALĂ, SCRISĂ ÎNTR-UN STIL PROPRIU

Corina MIHĂESCU*

Volumul memorialistic al domnului academician Ion H. Ciubotaru, *Vatra regăsită. Pagini memoriale*, apărut anul trecut la Iași, sub îngrijirea Editurii Presa Bună, ar fi putut să aibă în subtitlul adăugat explicativ de către autor *Pagini memorabile*, căci ne aflăm în fața unui adevărat capital de cultură, pe care l-am inventariat cu respect, adesea cu lacrimi în ochi, dar și cu speranță. Atâta timp cât fiii acestui neam consolidează temelia existenței românești în spațiul cultural universal, există încă speranța de a evita apăsătoarele sentimente de disoluție în planul patrimoniului și de marginalizare prin uitare care ne pândesc în spațiul globalizării și deznaționalizării, pericole pe care uneori, prinși în vârtejul muncii care se prevalează de progres, le ignorăm în posibilele lor efecte nocive asupra unui popor.

Am identificat în metafora simplă a titlului, parcurgând paginile scrise de un reper vibrant al culturii noastre tradiționale, o emblemă a folcloristicii și cercetării etnologice din ultimele (multe) decenii, o definiție simplă, concisă a drumului prin viața aceasta pământească a unui fiu al neamului, căruia Dumnezeu i-a dat puterea de a depăși multe rele și de a-și canaliza energiile creatoare spre fundamentarea unei opere durabile, operă începută de cei de dinaintea sa, adesea în împrejurări tragice, căci oamenii dăruți au curajul mărturisirii și persistență în susținerea cauzelor înalte.

Urmând fluxul memoriei sale prodigioase, Ion H. Ciubotaru scrie, prin *Vatra regăsită*, romanul formării personalității sale și al devenirii pe baza experienței directe, într-o manieră creativă, prin intermediul cuvintelor, simbolurilor și imaginilor care conturează, asemenea bildungsromanului, traseul evolutiv al eroului principal de-a lungul evenimentelor, trăirilor și sentimentelor încercate.

O narațiune personală, scrisă într-un stil propriu – înalt, amplu, realist, liric, empatic, ironic sau intransigent – care lasă să transpară o construcție arborescentă, articulată arhitectonic, într-un

* Institutul de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu”, Academia Română, București – România.

drum centrat pe strămoși și pe sine, prin sentințe și reflecții provocate de o experiență bogată de viață, ce construiesc împreună o valoroasă creație memorialistică.

Regăsirea vetrei începe cu regăsirea rădăcinilor arborelui genealogic. Primul dintre străbuni pe care a reușit să-l identifice a fost străbunicul Ion al lui Costache Ciubotaru, născut în localitatea Bivolul Mare (care acum se cheamă Viișoara), zis Nică al lui Costache, staroste de cărauși pe moșia boierului, om harnic, de încredere și foarte bine văzut de toată lumea. Feciorul lui, născut alături de trei fete, a primit numele Ion, conform tradiției locului – numele părintelui trebuia transmis primului născut de sex bărbătesc. Căsătorit avea să primească drept zestre din partea miresei zece fâlcii de pământ pe moșia Suharăului – „la vreo trei ore de mers mai spre sud”. Viața și-o rânduse bine, toate îi mergeau din plin datorită muncii asidue și mulțumirii de a avea o familie frumoasă, în care apăruseră și patru copii. Dar Dumnezeu a hotărât ca soția sa să treacă la cele veșnice prea devreme, iar văduvul să o ia pe Maria, bunica autorului, mama tatălui său Haralamb, căreia îi păstrează în memorie și îi descrie în detaliu portul tradițional. La rândul său, bunica a rămas văduvă cu 11 copii de îngrijit în preajma izbucnirii Primului Război Mondial. Viața grea nu i-a făcut însă pe urmași să înstrăineze pământul moștenit, ci l-au împărțit între ei, deși prin această fărâmițare deveniseră niște oameni săraci.

Asemenea este urmărită și linia maternă, pornind de la străbunicii de pe Valea Siretului, toate aceste povești de familie fiind presărate cu informații etnografice privind ocupațiile oamenilor, traiul în gospodărie, toponime, termeni regionali din universul sătesc.

Povestea continuă, cronologic, cu anii grei ai celui de-al doilea război, marcați de încorporarea și plecarea pe front a bărbaților, de lipsurile tot mai accentuate, de iernile vitrege cutureierate de haite de lupi înfomețați și de „haite” de oameni „vestiți pentru fărădelegile la care se dedau”. La fel de crud ca al bărbaților a fost și războiul femeilor lăsate în urmă, multe dintre ele în pragul de a naște (mama sa), obligate să aibă grijă de casă și de copii, să asigure măcar subzistența celor dragi, așteptând cu groază „răvașele arse-n cornurele” care le aduceau vestea fatală de pe front și grija de a face cele de trebuință mortului în absența trupului său.

Prăpădul intrării rușilor în țară a fost urmat de prăpădul și mai mare al vremurilor noi – confiscarea proprietății private, inclusiv a pământului dobândit în urma vărsării sângelui pentru patrie, confiscarea bunurilor de orice fel, confiscarea sufletelor și trupurilor oamenilor.

Paginile subcapitolului *Slove pe plăcuță* sunt dedicate cumplitilor ani ai foametei, când oamenii, mai ales cei vulnerabili, copiii și bătrânii, mureau pe capete, țarina uscată de prea multă secetă nu mai găsea puterea de a rodi, iar animalele erau sacrificate pentru că nu puteau fi hrănite, dar nici vândute pe mai nimica. În tot acest dezastru, oamenii se încăpățâneau să își continue viața, să lupte – preoții locului organizau procesiuni pentru implorarea ploii, în timp ce se încerca adaptarea la noile structuri impuse de naționalizare, copiii pășeau pragul școlii, începând să scrijelească semne pe tăblițele de ardezie (așa cum a făcut și micuțul Ion în acea perioadă tulbure pentru toți). Făcând parte dintr-o familie ceva mai înstărită, care avea totuși ce pune pe masă, copilul nu are acces la mesele calde oferite elevilor sărmani, orfani, la școală și rămâne cu nostalgia de a nu fi gustat vreodată din bucatele țărănești care miroseau atât de bine (când a fost refuzat, deși avea bonul unui coleg – trimis să mănânce alături de familia Ciubotaru, spre bucuria acestuia –, se serveau borș de fasole și pârjoale cu sos).

Vacanța mare aduce noutăți pentru cel aflat încă la vârsta fără griji: descoperirea lecturii, bucuria câștigării unui bănuț din muncă – păzitul oilor, întâlnirea cu ceilalți copii pe izlaz și sumedenia de jocuri pornite în acel loc, adevărate mărci pentru această categorie etnofolclorică. Un glosar exemplificat al acestui volum ar fi o carte în sine, demnă de o lectură atentă și de o admirație evocatoare de multe și uitate bucurii simple ale vieții.

Și fiecare tablou zugrăvit de autor ne prilejuiește întâlnirea cu termeni din zona unde a copilărit, desemnând fiecare lucru folosit de om, fiecare vorbă înțeleaptă sau de haz, fiecare obicei. Ritualul muncilor câmpului este înregistrat amănunțit de copil, cu memoria sa proaspătă, fiecare secvență întipărintu-i-se în minte, ca și în cazul obiceiurilor la seceriș sau al cântecelor de la a doua prașilă, când avem senzația că trăim momentul, că suntem acolo printre snopii de grâu sau printre lanurile de păpușoi, că mirosim toate acele miresme ale roadelor datorite omului. Povestea roadelor smulse de oameni pământului față de care nutreau un respect mitic, aproape divin, se împletește cu poveștile oamenilor din partea aceea de lume, pe care copilul îi observă și înregistrează involuntar fragmente din viețile lor, mai mult chinuite, cu prea puține bucurii în acele vremuri.

Spre o meserie: alte povești de viață sunt înregistrate de adolescentul Ion datorită peregrinărilor sale prin ateliere ale unor meseriași specializați, deoarece părinții săi considerau că agricultura este un dat, aparține tuturor, pe când știința unei meserii este cea care îl deosebește pe

om de ceilalți. Astfel, intră ucenic la o dulgherie, apoi la covălie – fierăria lui Nică Huminiuc, fondată de tatăl acestuia, căruia i se spunea *zodierul*, iar oamenii ziceau că ar fi solomonar. „Când mă vedea negru de funingine și sleit de puteri, mama nu mai contenea din plâns. Trebuia căutat altceva”. Abandonată și ea curând ca meserie, a fost croitoria, mult mai curată, la atelierul lui Mitrache Cozmuleanu din Stânca, dar drumul personajului nostru era altul, nebănuit de cei ce-l iubeau.

Căruțe cu țărani și fiii acestora se îndreptau în toamna anului 1951 spre Școala Normală „Alexandru Vlahuță” din Șendricenii Dorohoiului, unde copilul și-a început instrucția gimnazială, într-o atmosferă de internat strictă, dar având parte și de dascăli de elită, dintre cei care reușiseră să scape de epurarea comunistă. Un moment de un barbarism atroce la care sunt condamnați tinerii elevi să asiste și să contribuie este incinerarea bibliotecii, a mii de volume care erau considerate dăunătoare formării omului nou. În „a doua gimnazială”, alături de un coleg, a îndrăznit să încalce regula care desființase sfânta sărbătoare a Crăciunului și să meargă la colindat într-un sat de lângă școală, ceea ce aproape l-a pus în pericol de a fi exmatriculat, dar din nou Dumnezeu a vrut altfel. Cariera de învățător i-a fost refuzată de regim, iar la sfaturile profesorului său, pictorul Constantin Radinschi, a dat examen de admitere la Școala Medie de Arte Plastice din Iași, unde nu i-a fost menit să rămână; începuse nebunia cotelor impuse țăranilor, iar părinții săi nu puteau suporta cheltuielile de școlarizare. Astfel, „glasul pământului” l-a chemat din nou la vatră.

Revenirea în sat, la etatea de 17 ani, „toamna reînțoarcerii”, i-a umplut inima de tristețe, căci vedea bogăția de roade muncite de truditarii cu chipurile marcate de amărăciune și suferință care se scurgeau din sat spre noii stăpâni ai oamenilor și ai pământului, lăsând hambarele goale în prag de iarnă laolaltă cu frica de a nu ajunge în pușcărie pentru acțiune de sabotaj dacă ar fi îndrăznit să-și însușească o infimă parte din munca lor. A fost și toamna inițiativă, atunci când eroul nostru a fost angrenat ca ucenic în procesul semănatului, pe care numai cei experimentați puteau să îl ducă la bun sfârșit cu rezultate bune. În viața satului din perioada aceea tristă, sau poate tocmai stimulate de traiul mizer și frustrant, tradițiile se încăpățâneau să supraviețuiască: actele rituale în noaptea de *Sântandrei*, formarea cetelor și alaiurile de colindători, „călușul” acela regional de iarnă – *Călușul*, poate prima experiență de reconstituire etnografică a autorului acestui volum, care a intrat în ceată și a căutat să obțină informații de la cei bătrâni

(un fluierar, un vătaf), îngrijorați de diluarea acestei tradiții, și să reînvie „Căluțul bătrânesc” întocmai cum era el pe vremuri. Acest succes le-a atras membrilor cetei un respect deosebit din partea comunității, care i-a urmărit cu interes și le-a apreciat devotamentul.

Datorită unui văr dinspre mamă, numit într-un post de conducere, tânărul Ion ajunge să fie angajat într-o localitate ilfoveană, Răcari, unde are prilejul să observe obiceiurile din zonă, dar și aceeași sărăcie și tristețe a oamenilor, ca și leafa mizeră pe care o primea ca agent poștal, aflată chiar sub remunerația celor angajați la prașilă.

Reîntors acasă, unde satul Arborea fusese convertit în centru comunal, reușește să ocupe un post de referent, în condițiile în care numărul angajaților creștea, dar se trezește părtaș la o anchetă a Securității – era vremea delațiunii, a răzbnărilor – dar de data aceasta organele încurcaseră localitatea. Concedierea a venit rapid pentru că a refuzat să despoaie oamenii de ultimele lor bunuri. Din nou, destinul...

... dar și voința omului, care a reușit totuși să se înscrie la un liceu în pofida legilor absurde ale vremii (scurtul stagiul la primărie l-a învățat că legile pot fi ocolite, că trebuie să profiți de momentele când apar noi reglementări). În gazdă, licean la Dorohoi, se confruntă cu arestarea tatălui său, care refuză să se înscrie în colectiv, renunțând la toată agoniseala de-o viață. Rămas fără sprijin material, alături de cei doi frați care erau și ei în oraș, elevi la gimnaziu, cel mare, liceanul, reușește să găsească o locuință ieftină, practic un bordei, și să asigure existența fraților săi, în timp ce mama se zbătea în datorii acasă. După terminarea liceului, a urmat o vară la muncile câmpului, apoi admiterea la Facultatea de Filologie din Iași; traiul greu a fost luminat doar de întoarcerea tatălui din trista experiență penitenciară.

Vacanța de vară a primului an universitar, era în 1962, îl găsește pe eroul nostru angajat la Onești, în industria forestieră, ca zilier, înfruntând o muncă solicitantă, care îi permite totuși să își ajute financiar părinții. La întoarcerea printre colegii de facultate, bronzat și athletic, părea întruchiparea unei vacanțe reușite. „Mă dădeau de gol însă palmele: umflate, bătătorite cumplit și pline de așchii”.

Întâlnirea cu profesorul Caraman a fost prilejuită de alegerea temei lucrării de licență pe care trebuia să o elaboreze – *Obiceiurile tradiționale din cadrul sărbătorilor de iarnă*. Cu ajutorul și avizul profesorului întocmește un chestionar pe care îl prezintă unui număr de peste 2000 de informatori, demers ce nu a rămas fără urmări, întrucât un număr atât de mare de scrisori primite a atras atenția Securității.

Prima cercetare de teren a studentului Ciubotaru se desfășoară la Berezenii Fălciului. Într-o lume rurală devastată de colectivizare, dar unde descoperă oameni cu un suflet mare, înregistrează, pe lângă obiceiurile de iarnă pe care venise să le studieze, fiecare detaliu legat de gospodăriile oamenilor, de traiul acestora, de obiectele de uz casnic sau decorative pe care le posedau. Cea de-a doua a vizat Tudora Botoșanilor, vatră folclorică importantă în zonă, bogată în manifestări tradiționale din ciclul obiceiurilor de iarnă. Echipat cu un aparat de fotografiat *Smena* abia achiziționat și cu un magnetofon împrumutat care cântărea opt kilograme, cercetătorul începător pornește la drum, traversând Pădurea Reditu, unde are neșansa de a fi jefuit de trei localnici care îi iau geanta cu tocmai obiectul împrumutat. Adresându-se organelor locale, recuperează aparatul și demarează cercetările de teren, realizând înregistrări ale colindelor și melodiilor acompaniatoare *in situ*, performerii fiind fascinați de „tehnica de vârf” care poposise în satul lor. Terenul îi devine familiar foarte repede, oamenii fiind încântați să colaboreze – vreo 70-80 de performeri ai obiceiurilor străvechi (*Capra, Ursul, Căiuții, Mascații*) – și se hotărăște să revină și în Ajunul Anului Nou la Tudora, când este răsplătit pe deplin de spectacol – 20 de alaiuri de colindători, cu măști și repertorii genuine, nealterate.

Începuturile Muzeului Etnografic de la Iași sunt situate în timpul războiului, în primăvara anului 1943, când universitarul Ion Chelcea este numit director onorific, dar până la deschiderea sa avea să treacă mai mult de un deceniu, căci nu reprezenta nici pe departe o prioritate pentru regimul comunist. Colecția este constituită pas cu pas de-a lungul acestei perioade, dar directorul va fi îndepărtat înainte de inaugurare. Tânărul absolvent Ciubotaru reușește să prindă un post de îndrumător științific în cadrul micului colectiv al muzeului, iar prima sa sarcină este realizarea unui inventar al celor aproximativ 6800 de obiecte din colecția muzeului, piese care i se vor fixa pentru totdeauna în memorie, așa cum au fost ele aranjate tematic în sălile de expoziție.

Abia isprăvită treaba, activitatea i-a fost din nou întreruptă de ordinul de încorporare – la TR (Termen redus), ca fost student, într-o cazarmă de lângă Lipova, județul Arad. Nici aici nu a stat degeaba, ordonându-și însemnările de la muzeu și alcătuind o formație de dans bărbătesc compusă din 15 soldați cu înclinație în acest domeniu, el fiind al 16-lea. Alături de taraful de muzică populară, care avea vreo șapte soliști vocali și instrumentiști, s-au reunit într-un adevărat ansamblu de

cântece și dansuri, cu un repertoriu variat, acoperind toate zonele etnofolclorice ale țării, ale cărui prestații culeg aplauzele tuturor.

Reluarea activității la muzeu a însemnat și dezamăgire, căci a fost criticat/invidiat/ignorat când a propus o nouă formulă de ghidaj, bazată pe realitatea din colecții, dar și bucuria reîntoarcerii în teren pentru cercetări ale obiceiurilor sau pentru achiziții de noi piese deosebite pentru a începe o viață nouă în muzeu.

În primăvara anului 1968 i se oferă un post de cercetător științific la Filiala Iași a Academiei Române, unde urma să organizeze un Sector de folclor, cu o *Arhivă de Folclor a Moldovei și Bucovinei*, proiect la care aderă cu entuziasm, pornind la întocmirea unui chestionar cât mai complex, în ciuda adversităților întâmpinate din partea superiorilor, dar având aprobarea savantului Petru Caraman pe care îl consulta în toate demersurile importante dedicate devenirii sale științifice.

Alături de Petru Caraman, Ovidiu Bârlea a fost unul dintre cei mai avizați specialiști ai domeniului care a urmărit activitatea tânărului cercetător. După moartea lui Petru Caraman, au analizat împreună fondul documentar de manuscrise lăsate de acesta, cam 12.000 de pagini, organizându-le în două categorii simple – publicabile, nepublicabile (multe dintre ele nu ar fi reușit să treacă de cenzură). Scrierile profesorului Caraman nu au avut însă șansa de a fi publicate, din diferite motive, decât după Revoluție, una dintre ele după 16 ani de la depunerea la Editura Junimea.

În paralel, cercetătorul a continuat îmbogățirea Arhivei de la Iași, sprijinit de acad. Cristofor Simionescu, Președinte al Filialei Iași, „un subtil cunoscător al țaranului român și un mare admirator al satului tradițional”. Sprijinit și la modul material, căci acesta îi înlesnește, trecând prin tot aparatul birocratic, dotarea cu echipament modern, achiziționat din străinătate („*Costau 236.000 de dolari!*”) – un aparat de filmat, aparate de fotografiat, reportofoane. Era o victorie pentru sfârșitului anului 1969, ca și comandarea unor rafturi din lemn de stejar de mărimi diferite, unicat, realizate la o fabrică de mobilă din Piatra Neamț. Astfel, sub bune auspicii, proiectul continuă: chestionarele sunt distribuite către profesori de limba română, învățători și preoți, sunt întreprinse vizite la toate inspectoratele de învățământ din Moldova și cercetări de teren extinse dedicate evaluării potențialului etnofolcloric al unei zone sau al alteia. Chestionarele completate de unii preoți sau de cadre didactice sunt adevărate opere, de sute de pagini, de un nivel calitativ extrem de ridicat, prilej de mare satisfacție profesională, căci

un asemenea material etnografic reprezenta un veritabil tezaur pentru tânărul specialist și pentru instituția academică.

Constituirea Arhivei a reprezentat o muncă titanică în condițiile în care personalul era extrem de limitat numeric (patru specialiști angajați și șase colaboratori externi), dar nu a trecut multă vreme și această muncă laborioasă și aplicată a atras atenția și a suscitât interesul specialiștilor din mai multe țări (Anglia, Bulgaria, Franța, Ungaria, Germania, SUA, URSS), ca să nu-i mai punem la socoteală pe etnologii din marile centre din țară (București, Cluj-Napoca, Timișoara).

O altă realizare deosebită a fost demararea publicării *Caietelor Arhivei de Folclor* într-un tiraj de 500 de exemplare, minim la acea vreme, conținând studii și cercetări de teren. Au văzut lumina tiparului 10 tomuri, urmate, dar mult mai târziu, de seria de volume *Tipologii și corpusuri de texte*, etnologia românească luând avânt în urbea ieșeană, aceste demersuri și dezvoltări fiind exemplu pentru mulți colegi de breaslă, dar și motiv de denigrare din partea altora, care îi acuză pe specialiștii care înfăptuiseră atâtea de anacronism și neadaptare la vremuri.

În epoca internetului și a telefoanelor mobile, Ion H. Ciubotaru a reușit să demonstreze încă o dată că cercetarea de teren nu este depășită ca metodă științifică prin cele trei volume masive *Catolicii din Moldova. Universul culturii populare*, rod al investigației exhaustive a peste 200 de așezări locuite de această minoritate confesională.

Cercetările de teren pe meleagurile lui Creangă s-au concretizat în întâlniri cu informatori deosebiți, „binevoitori și sfătoși”, depozitari ai zestrei folclorice din zonă – obiceiuri, cântece, strigături, piese instrumentale executate la instrumente tradiționale (fluier, trișcă, fluier cu vrană, vioară, cobză, țambal etc.), repertorii arhaice de o valoare deosebită. Pe Domesnic, muntele unde locuitorii Pipirigului își duceau oile (mai rar, vacile) la vârat, vizitează o stână, analizându-i construcțiile, stă de vorbă cu ciobanii, cam reticenți, și ia o gustare păstorească (mămăligă, caș de la puțină, mâncărică de zbârciogi). Mitru Dâmbului, unul dintre ciobani, îl conduce la casa bătrânească construită de David Creangă, bunicul scriitorului, aflată încă în picioare, cu trei camere, tindă și pod, așezată pe tâlpoaie primitive din trunchiuri de stejar și învelită cu „dranițî din cei' lungî” și având încă un mic inventar în interior (lavițe, vatră, culme, icoane). Om al locului, ciobanul îi povestește tot ce știa el despre familia vornicului David.

Lanțul, între metaforă și adevăr: autorul volumului numește lanț relația profesională pe care a avut-o cu doi dintre colaboratorii de la Academie, Florin Bucescu și Viorel Bârleanu, cercetători fără patalama, cam haotici la început, fără metodă, ai doinei rădăuțene. Încet-încet, deprind tehnicile cercetării de teren, se familiarizează cu direcțiile moderne ale etnomuzicologiei, colaborează cu Silvia Ciubotaru în ceea ce privește textele poetice, realizând astfel o lucrare științifică complexă, bazată pe investigații multidisciplinare, referitoare la *Bătrâneasca rădăuțeană*. Evoluția acestor doi profesori de muzică ieșeni a fost supravegheată și susținută de profesorul Ciubotaru timp de două decenii, iar, cu toate dezacordurile și discrepanțele survenite, mai ales după Revoluție, lanțul adevărului științific nu a ruginit definitiv.

Vizitarea plaiurilor bucovinene, pe parcursul anului 1968, a descoperit mulți păstrători autentici, genuini ai folclorului și meșteșugurilor tradiționale din zonă: Maria Olteanu, rapsod popular (cu un repertoriu bătrânesc, vast, performat pentru sine, căci nu îi plăcea să cânte în public), meșterul Chiril Albișoru, faimos pentru lingurile sale cu motive zoomorfe și pentru fluierile îngemănate, fluierașii din Șaru Dornei, neîntrecuta povestitoare Parasca lui Costan Faliboga din Ortoaia, bătrânul cioban din Rusca, mare cântăreț din caval la vremea lui. Tot la Rusca, a întâlnit-o pe Ioana Morari, cunoscătoare în amănunt a obiceiurilor funerare din zonă și deținătoarea unui bogat repertoriu de bocete arhaice, de o frumusețe aparte.

Pe Valea Bistriței, cazat pentru câteva zile la Broșteni, colindă satele din preajma comunei. La Hăleasa ascultă multe istorisiri despre obiceiuri de la volubilul badea Dănilă, iar la Holdița o înregistrează pe Elisabeta Ilișanu, cea mai mare dintre „fetele lui Cătană”, o interpretă cu calități vocale deosebite și cu un vast repertoriu de cântece vechi moștenit de la mama sa. La Sabasa culege și înregistrează de asemenea cântece vechi, balade, obiceiuri la marile sărbători (participă la slujba de Înviere și observă practicile locale). Are ocazia să fie martor și la spectaculosul fenomen numit *Bătaia peștelui*, când mii de pești de toate neamurile migrau spre locul de „nuntit”; oamenii erau ținuți deoparte, nu aveau voie să prindă vreun pește, numai autoritățile își arogau acest drept, întrucât aveau „obligații” de onorat. Tot în localitate, stă de vorbă și realizează înregistrări cu vestita Drozmănoaia (Varvara Furtună), care la cei 93 de ani ai săi se purta sprintenă în portul popular și putea cânta ore în șir, conștientă de importanța și valoarea prestației sale artistice: „Ci-i făcut îi bun făcut (...). Cine știe pi uni ai di îmblat mneata și uiț si mai vii”.

Pe la sfârșitul verii lui 1972, când Academia Poloneză oferă o bursă de o lună jumătate unui cercetător român, la schimb cu unul din Polonia, Ion H. Ciubotaru acceptă să fie „soluția de avarie”, căci alți colegi vânau mai degrabă deplasări în țările occidentale, nu în lagărul socialist. Scopul pe care și l-a propus – de a lua contact cu arhive de folclor, fonduri muzeistice și patrimoniul etnocultural – presupunea deplasarea în mai multe localități, de aceea acceptul nu a fost chiar lesne de primit. Părăsind Varșovia vizitată în grabă, unde a întâlnit aceleași fețe posomorâte ca pe la noi, se îndreaptă spre Zakopane, locul de desfășurare a Festivalului Internațional de Folclor „Toporașul de aur”. În cele câteva zile ale impresionantei manifestări artistice, observă caracteristicile cântecelor și jocurilor din fiecare țară participantă, straiile interpreților, recuzita de care se servea fiecare ansamblu în parte, dar vizitează și zona, mulțumită unor polonezi pe care îi cunoaște în acest context. Admiră ospitalitatea bucovinenilor polonezi, oameni „puși pe vorbă lungă”, cunoaște săteni originari din provinciile române, înregistrează similitudini și diferențe între felul de trai al acestora și cel tradițional de la noi.

Organizatorii festivalului le oferă și ei excursii tematice – vizite în cele mai conservatoare localități din zona cu priveliști de o frumusețe de nedescris, unde gospodarii, oameni de la munte, își etalează zestrea materială și imaterială, întâmpinând cu drag oaspeții cinstiți cu clondire de *wutka* și cu cârnați fripți la focurile mari aprinse la poala pădurii.

În ultima zi de reprezentare, pe scenă a urcat și Ansamblul de obiceiuri „Dumbrava” din Dăbâca, cu o reconstituire a nunții pădurenești. Alaiul era alcătuit din 70-80 de „nunțași”, purtând costume autentice din zona lor, admirate fără rezerve de toți spectatorii, ca și o recuzită pe măsură și o prestație care i-a impus printre cele mai autentice formații, deși nu și ca laureați câștigători ai trofeului festivalului.

Instalat pentru o săptămână într-un hotel de lux din Cracovia, plătit de Academia Poloneză, cercetătorul român pornește să descopere maiestuoasele clădiri, vestigii și colecții muzeale ale capitalei culturale a Poloniei, unde studiasse și își luase doctoratul și mentorul său Petru Caraman. Însemnările cracoviene pe care le-am citit cu drag reprezintă un adevărat ghid cultural al orașului, dar nu mai puțin interesante sunt concluziile rezultate din discuțiile cu profesorul Reinfuss privind orientările teoretice și metodologice din cercetarea culturii populare.

Din „periplul polonez” nu a lipsit Oświęcim (Auschwitz). Vizita în acest muzeu al ororilor îl înfioară și îi provoacă o stare de rău fizic

timp de multe ore, dar ochiul specialistului înregistrează fiecare detaliu. Pentru că nu avem voie să uităm nimic, pentru că și asta face parte din patrimoniul creat de om, creat pentru a distruge viață, civilizație, cultură...

Wroclaw: o istorie condensată a fostei capitale a Sileziei, „Veneția poloneză”, întâlniri cu cercetători polonezi, o „deosebit de instructivă” vizită la Muzeul Etnografic al Sileziei Inferioare, ale cărui colecții numără peste 20.000 de piese, printre care cea mai bogată colecție de nicovale din Polonia, peste 500 de ouă închistrite, ceramică veche, icoane pe sticlă sileziene, stupii antropomorfi. În ultimele ore petrecute în oraș are ocazia de a vedea, la Muzeul Național, o expoziție temporară cu „victime” mutilate de război, icoane și statui, extrase dintre resturile bisericilor bombardate: „umilite de știrbirea formei, acele lucrări își strigau biruința și perenitatea” asupra lagărului morții abia vizitat.

Poznań: plătind pentru două nopți de cazare contravaloare a 15 paltoane (1370 de zloți), străbate la pas orașul încercând să nu piardă nimic din farmecul său: universități, muzee, primărie, monumente, fântâni, anticariate.

Și în fosta capitală a Pomeraniei, Gdańsk, sunt multe edificii de vizitat și admirat și chiar dacă vremea a fost potrivnică, căci ploua torențial, cercetătorul s-a îndreptat spre Muzeul Pomeraniei, unde expoziția permanentă de artă medievală ecleziastică constituie o încântare a ochiului – piese deosebite, lucrute de meșteri populari care au excelat în domeniul lor. La zece kilometri depărtare de oraș se află Parcul multiseclar Oliwa, unde clădirea de secol XVIII a Palatului Abației găzduiește Muzeul Etnografic pe care îl vizitează, apoi ajunge la Gdynia, oraș reprezentativ pentru etnicii cașubi din Polonia, și la Sopot, unde marea clipoceca „până colo sub prispă”; și aceasta a fost plimbarea la Marea Baltică.

Călătorind prin regiunea lacurilor mazuriene cu acceleratul, pierdut în frumusețea peisajelor zărite în fugă, nici nu-și dă seama când ajunge din nou în capitală, unde predă numeroasele documente de decont, întocmite cu o rigoare care o încântă pe casierită. Cele cinci zile rămase i-au prilejuit întâlniri cu etnologii de la Institutul de Etnografie și Artă Populară, dar și o vizită la Muzeul Național de Etnografie, „instituție edificatoare pentru cunoașterea specificului național, dar și a etnografiei altor popoare”.

Către finalul lucrării, putem parcurge un studiu dedicat lăutarilor, atestați la noi în țară începând cu secolul al XVI-lea în documentele istorice, care au constituit una dintre preocupările importante ale

savantului, care a avut de multe ori ocazia de a-i întâlni pe lăutarii faimoși ai meleagurilor moldave. Principalele popasuri sunt descrise în funcție de vetrele de unde lăutarii proveneau, vizitate pe rând de cercetător, deci nu neapărat cronologic.

Prima întâlnire cu un taraf de lăutari a fost în ultima clasă din ciclul primar, la nunta Miliei lui Gheorghe Sava din Liveni, mireasă cu ochii înlăcrimați, căci lua un flăcău tomnatic, cu avere, ales de părinți. Era „muzica” lui Nică Pavăl, compusă din clarinet, două viori, țambal mic și tobă, reorganizată câțiva ani mai târziu într-o „fanfară de adunătură”, „Banta lui Pavăl”. Autorul face o tipologizare a lăutarilor, considerații despre repertoriu, amintind și despre lăutarii evrei prezenți în satele Moldovei, unii organizați în bresle de *klejmeri*. Cântecul performate de aceștia la nunțile și obiceiurile evreiești au supraviețuit dispariției lor, pe la începutul secolului al XIX-lea, fiind preluate de muzicanți români și țigani (*Hangul evreiesc, Jidovița sau Husânul*). O cercetare amplă a acestui fenomen din satele botoșănene a făcut-o etnomuzicologul Speranța Rădulescu de la Muzeul Țăranului Român, care a reușit să reconstituie repertoriul din zonă.

Pe meleaguri vrâncene: „Caraman deplângea dispariția lăutarilor vrânceni, gândindu-se la ziua când nimeni nu va mai ști cum se ziceau și ce farmec aveau cântările bătrâne în interpretarea lor. Mare dreptate avea”. Singurele piese vechi culese la Reghiu sau Nereju au fost melodii de joc, baladele nu s-au mai transmis.

Ocolul Câmpulungului: interesat de „dănuirile etnologice”, cercetătorul face o descindere în zona aceasta în luna februarie a anului 1968, urmând pașii reprezentanților Școlii Sociologice conduse de Dimitrie Gusti. Are ocazia să întâlnească muzicanți țărani, meșteri constructori de instrumente muzicale, repertorii vechi transmise mai departe de talentul nativ al unor oameni care erau conștientizați în privința valorilor moștenite.

În părțile Hârlăului: pe vremea cercetărilor întreprinse de Constantin Brăiloiu, zona era bogată în manifestări de acest gen, dar și la sfârșitul anului 1967, la Hârlău se organiza încă faza raională a unui Festival de teatru folcloric, cu sute de purtători de folclor din 20 de localități. Dintre aceștia, cele mai valoroase formații erau selectate pentru faza finală de la Iași. Preferata cercetătorului a fost formația de la Unsa – Boscoteni, cu *Capra de stof*, „cea mai arhaică formă de manifestare a acestei obicei”. Capra aceasta mută, dar care dovedea mișcări coregrafice de o remarcabilă agilitate, era însoțită de muzicanți

de excepție precum vioristul Mihai Cogeasca, pe care îl întâlnește, decis să îl înregistreze, în localitatea sa de baștină după șapte ani. Lăutarul a cântat la o vioară împrumutată de la Vasile Ursache din Vlădeni, localitate celebră pentru instrumentiștii săi țărani, întrucât își lăsase zălog vioara (pentru băutură, desigur) și cântările nu mergeau spuse altfel: „Li știu, domnu, cum sî nu li știu? Da vorba-i cî n-am vioara acasî. Am lasat-o pi la Hârlău”. „Îi bun țăganu, pacat cî-i naravaș”, exclama Ursache, surprins de calitățile interpretative dovedite de viorist.

În aceeași perioadă descinde în Stupca lui Ciprian Porumbescu, unde activau familii întregi de lăutari, cel mai cunoscut fiind Alexandru Bidirel, care nu prea mai cânta acasă, căci era prim-viorist al Ansamblului folcloric de la Botoșani. Peste patru ani, la nunta cercetătorului cu Silvia Ionescu, surpriza organizatorilor a fost prezența Tarafului lui Bidirel, care interpretează magistral aproape toate piesele vechi înregistrate de Brăiloiu, când lăutarul avea 14 ani și cânta alături de tatăl său într-un taraf mic, un trio de cobză, țambal și vioară.

Familia de lăutari Ciucur din Livenii lui George Enescu a scris o pagină importantă din istoria muzicii de gen, fiind cunoscută încă de la începutul secolului al XIX-lea. Mandache Ciucur avea, în 1982, 71 de ani, stătea într-o căsuță izolată la Hârvana și tânjea după anii tinereții, ocupându-se mai mult cu agricultura decât cu lăutăria, căci nu prea avea cu cine să se „întovărășescă” (era chemat doar la câte o nuntă, la jocul *Caprelor* și al *Căiuților* sau pentru a acompania câte o trupă de dansuri la „reuniunile tovărășești” de la Căminul Cultural). Vizita la el i-a prilejuit cercetătorului înregistrarea a peste 30 de piese deosebit de valoroase, dar și discuții despre George Enescu, care nu ar fi fost inițiat în tainele viorii de către Laie Chioru, ci de străbunicul său, Neculai Ciucur.

Plaiuri nemțene: bogatele așezări din ținutul Neamțului i-au atras de timpuriu pe lăutarii înzestrați, în jurul cărora s-au coagulat toate petrecerile sătești, fie că era vorba de hora duminicală, de ospete prilejuite de evenimente din familie sau de obiceiuri performate cu ocazia sărbătorilor creștine. Cei mai de seamă dintre ei sunt pomeniți și astăzi, iar repertoriul lor valorificat, deși ei s-au dus de mult „ca un cântec bătrânesc”.

La Podișor, pe Valea Poienii, întâlnește trei lăutari cu un repertoriu neaș din zona de nord-est a țării, activi încă la baluri (organizate tot ca „reuniuni tovărășești” de două ori pe săptămână) și în cetele de colindători, cărora le răscolește amintirile legate de datinile străvechi și de zilele de odinioară, exemplificate de melodii vechi, zise cu bucuria copilărească a retrăirii unor vremuri bune.

Iarnă la Săveni: „Există câteva locuri prin nord-estul Moldovei, pe unde ar fi bine să nu te-apuice iarna. (...) Unde te prindea necazul, acolo rămâneai până se alegea o vreme”. Din familia lăutarilor Nemțeanu mai rămăsese doi: bunicul Dumitru, de peste 83 de ani, și nepotul Dumitru, care împlinea 60 de ani. Specializați în nunți, cântau cele mai frumoase *Marșuri* și *Primiri* auzite, dar și multe piese moștenite de la *klejmerii* alături de care cântase bunicul la nunțile evreiești. Un repertoriu de certă valoare și originalitate, susținut de voci foarte bune, alături de virtuozitatea instrumentală.

În preajma plecării, prin viscolul iernii, la hotel își face apariția „o mogâldeață de om, acoperit de zăpadă din cap până-n picioare”, care străbătuse pe jos 12 kilometri ca să-l întâlnească. Era Ursuleac „di la Bodeasa”, lăutarul fără un ochi, excelent instrumentist și interpret vocal, pe care reușește să-l răsplătească pentru cântare cu o bancnotă cu Tudor Vladimirescu (25 de lei) găsită în zăpadă exact când se hotărâse să sacrifice ultimii 16 lei, banii de tren.

Oroftiana: Rofiana i-au zis mereu botoșănenii din zonă acestei așezări împrăștiate pe un deal și o vale, „cam pe unde intră Prutul pe melegurile noastre”, în ale cărei păduri mergeau la lucru, cu mic cu mare, sătenii din Arborea. Într-o zi de duminică, covorul și prosoapele înflorate întinse pe uliță și colacul împodobit atârnat în mărul din fața unei gospodării vesteau nuntă mare, la care cânta Taraful Fraților Vulpe, muzicanți renumiți în zonă. Peste 18 ani, avea să-i întâlnească la Botoșani, la un festival al cântecului și jocului bătrânesc, apoi într-o cercetare de teren, când îl înregistrează pe Ion Vulpe, deținătorul unui repertoriu extrem de bogat și de variat, „ales parcă anume pentru țărani, ca și pentru locuitorii târgurilor din acea parte a țării”.

În primăvara lui 1989, la Botoșani s-a desfășurat prima ediție a Festivalului Județean al Muzicii Lăutărești, avându-l ca organizator pe Constantin Lupu, director al Centrului Județean al Creației Populare, bun cunoscător al fenomenului și, totodată, un excelent interpret. Aici are ocazia să stea de vorbă cu mai mulți lăutari renumiți, de etnie romă cu toții: Ion Roman, zis Perișan din Adășenii Săvenilor („viorist excepțional”), Ilie al lui Dumitru Sotir (Albești), zis Beruca („un nume exotic ale cărui semnificații nu mi le-a putut desluși”), Gheorghe Borcoi din Hlipiceni, de asemenea viorist de excepție, dar iscusit și în mânăuirea altor instrumente – cobză, țambal, contrabas (toți îi spuneau Traian, căci acesta era numele primit când fusese „vândut pe fereastră” în copilărie,

bolnav fiind), frații Negel de la Șupitca („Constantin Negel era, probabil, cel mai bun cobzar din toată Moldova”). Întâlnirea este deosebit de rodnică – fișe amănunțite, înregistrări ale pieselor importante din repertoriul lăutarilor care durează până în zori de zi, chiar dacă cei mai bătrâni simt nevoia de a se odihni la un moment dat un ceas: „Oamini bătrâni, nu mai țân așa ca aldati”.

Aminteam mai devreme de cercetările exhaustive desfășurate de Ion H. Ciubotaru, concretizate în binecunoscuta trilogie la care ne raportăm fără tăgadă în studiile noastre științifice comparative, în zonele locuite de catolici. Amintirile legate de începuturile acestui demers, pe care ni le-am fi dorit mai ample, le-am citit în ultimul capitol al cărții pe care am sorbit-o (și am absorbit-o) cu atâta plăcere – *Megieși de altă confesiune*.

Interesul aplicat al cercetătorului pentru românii de confesiune romano-catolică se vedește din ce în ce mai pregnant în toamna anului 1980 când are o întâlnire providențială cu Preasfințitul Petru Gherghel, administrator apostolic al Diocezei din Iași. Peste doi ani, o echipă interdisciplinară de cercetători demara din nou discuții cu Monseniorul Gherghel la Roman. Cercetările care au urmat au fost rodul colaborării ieșenilor și cu specialiști din București și Cluj-Napoca, fiind potențate în mod deosebit de schimbările produse de evenimentele din decembrie 1989, când factorii de decizie au avut posibilitatea de a sprijini în mod efectiv, fără nici o opreliște, toate demersurile dedicate studiului civilizației tradiționale din satele locuite de catolicii moldoveni.

La Ciugheș, localitate din Bacău, stă de vorbă cu mai mulți informatori, care se declarau români, chiar dacă erau parte a unor familii mixte și vorbeau și secuiește în casă. Poveștile sunt cele comune și altor etnii – impactul războiului asupra oamenilor și vieții lor, tristețea pierderilor materiale de imputat noului regim, sărăcirea oamenilor, apoi speranțele deșteptate de Revoluție.

Stâlpii de la Lucăcești: arhitectura satelor catolice de pe Valea Trotușului și din Depresiunea Tazlăului, datorită meșterilor specializați din zonă, păstrători ai tradiției, este una deosebită, de un arhaism pregnant, cu porți masive și stâlpi de o expresivitate aparte, sugerând imagini antropomorfe. Asemenea, practicile rituale de întemeiere, înregistrate de memoria colectivă, erau încă vii, ca și obiceiurile și practicile la riturile de trecere, păstrate și transmise de bătrânii care nu întâmpină nici o împotrivire în a le împărtăși cercetătorului.

Pe vatra unei așezări datând din vremea Voievodului Ștefan, în județul Neamț, localitatea Săbăoani are cele mai multe parohii catolice (16) din întreaga dieceză. Aici descoperă oameni bătrâni, povestitori talentați, care retrăiesc „întâmplările de demult cu o prospețime de parcă s-ar fi petrecut mai zilele trecute”. Aceste întâmplări trăite fac parte din categorie memoratelor, nefiind creații folclorice propriu-zise, ci produse socioetnografice, apropiate de matca folclorică, prin apartenența depozitarilor lor la civilizația sătească tradițională. Cumva detașate de obiceiurile practicate la evenimente din ciclul vieții sunt istoriile legate de apariția strigoilor și de bântuire, pe care bătrânii, atât femei, cât și bărbați, le prezintă cercetătorului pe larg, ca pe o comoară la care nu prea mai au acces oamenii din zilele noastre. Morții se întorc nu neapărat ca să-i sperie pe cei vii, ci pentru că au plecat prea devreme, lăsând treburi neterminate: când pământul nu a fost împărțit conform învoielii, astfel de spirite își fac apariția în puterea nopții la hotar – *Hotarnicul* de la Gherăiești sau *Măsurătorul* de la Traian, comuna Săbăoani, duhuri necurate „cari umblă pi haturi”.

Apariția celor trei volume legate de cultura și spiritualitatea catolicilor din Moldova a avut un răsunset deosebit, autorul fiind onorat și la Vatican, unde recunoaște modest că de fapt autorii sunt cei 150 de bătrâni cu care a avut norocul de a sta de vorbă și care și-au împărtășit experiențele personale de viață și amintirile strânse de-a lungul anilor într-un depozit, adevărat tezaur, care a avut, și el, norocul, de a nu fi lăsat în uitare, spre folosul nostru, al tuturor, căci „fiecare dintre ei s-a învrednicit, după puteri, să ridice vâlul uitării de pe răbojul rămas de la străbuni”.

Părăsim cu tristețe această lume a eroului nostru, academicianul Ion H. Ciubotaru, pentru a ne reîntoarce în prezent. Un prezent căruia îi suntem datori cu *memoratele* noastre, cu eforturi de a înțelege, tezauriza și împărtăși fragmentele de civilizație, cultură și patrimoniu pe care le-am stocat în suflet, căci toți trebuie, așa cum erau atât de conștienți bătrânii povestitorii întâlniți de savant, să ne regăsim vatra.